

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ЎҚИТУВЧИ ФАОЛИЯТИНИ БАҲОЛАШ МЕЗОНЛАРИ ХУСУСИДА

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.8.08.018>

Баходирова Гулноз Камоловна,

*Олий таълимни ривожлантириш тадқиқотлари ва илгор
технологияларни татбиқ этиш маркази бўлим бошлиғи*

Аннотация. Мақолада олий таълим муассасаларида ўқитувчи фаолиятининг компонентлари таҳлил қилинган ва уларни баҳолаш омиллари, мезонлари ва индикаторлари таклиф қилинган. Бу индикаторлар асосида ўқитувчиларни тоифаларга ажратиш, шартномалар тузиш, шунингдек, рағбатлантириш бўйича тавсиялар бериш мумкин бўлади.

Калит сўзлар: Педагогик таъхис, педагогик фаолият, педагогик фаолият компонентлари, педагогик фаолият компонентлари ва омиллар, педагогик маҳорат кўрсаткичлари

О КРИТЕРИЯХ ОЦЕНКИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Баходирова Гулноз Камоловна,

*Начальник отдела Центра исследований развития высшего
образования и внедрения передовых технологий*

Аннотация: В статье анализируются составляющие деятельности преподавателя в вузе и предлагаются факторы, критерии и показатели для их оценки. На основании этих показателей можно будет классифицировать учителей, заключать контракты, давать рекомендации по поощрению.

Ключевые слова: Педагогический диагноз, педагогическая деятельность, компоненты педагогической деятельности, компоненты и факторы педагогической деятельности, показатели педагогического мастерства.

ON THE CRITERIA FOR ASSESSING THE ACTIVITIES OF TEACHERS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Bakhodirova Gulnoz Kamolovna,

*Head of the Department of the Center for Research on the Development
of Higher Education and the Introduction of Advanced Technologies*

Annotation: The article analyzes the components of the teacher's activity in the university and suggests factors, criteria and indicators for their evaluation. Based on these indicators, it will be possible to classify teachers, conclude contracts, and make recommendations for promotion.

Key words: Pedagogical diagnosis, pedagogical activity, components of pedagogical activity, components and factors of pedagogical activity, indicators of pedagogical skill.

Бугунги кунда мамлакатимизда амалга оширилаётган туб ислохотларнинг моҳияти ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш орқали фуқаролик жамиятини юқори даражада шаклланишини таъминлаш, аҳоли турмуш тарзини яхшилаш, оқилна бошқарув ва халқнинг интеллектуал салоҳиятини ошириш масалаларини ўзида акс эттиради. Ушбу ислохотлар самарасини янада ошириш, давлат ва жамиятнинг

ҳар томонлама ва жадал ривожланиши учун шарт-шароитлар яратиш, мамлакатимизнинг иқтисодиётини модернизация қилиш ҳамда ҳаётнинг барча соҳаларини либераллаштириш бўйича устувор йўналишларни амалга ошириш мақсадида “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси” [1] ишлаб чиқилди ва барча соҳаларда кенг қўламли ўзгаришлар амалга оширилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909 сонли [2] ҳамда 2018 йил 5 июндаги “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислоҳотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-3775-сонли [3] қарорлари олий таълим тизимини тубдан такомиллаштириш, мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор вазифаларига мос ҳолда кадрлар тайёрлашнинг маъно-мазмунини тубдан қайта кўриб чиқиш, халқаро стандартлар даражасида олий малакали мутахассислар тайёрлаш учун зарур шароитлар яратиш, шунингдек, илмий-тадқиқот ва инновация фаолиятини рағбатлантириш, илмий ва инновация ютуқларини амалиётга жорий этишнинг самарали механизмларини яратиш вазифаларини кўзда тутди [2,3].

Таълим-тарбия соҳасидаги ислоҳотларнинг самарадорлиги, хусусан таълим сифатини оширишда ўқитувчининг роли бўйича кўплаб тадқиқотлар амалга оширилган. Лекин шунга қарамай бу соҳадаги ишларни етарли деб бўлмади, чунки қурилиш, ва бошқа ташкилий масалалар биринчи ўринга чиқиб, бевосита таълимнинг сифатини кўтаришга қаратилган ишларга эътибор етарлича берилмаяпти, ёки олдинги усулларни озроқ ўзгартириш билан чекланиб қолмоқдамиз. Ўқув жараёнини ташкил қилишдаги энг бош масала назария билан амалиётни уйғунлаштириш, талабани мустақил ишлашга ўргатиш, “Талаба-устоз” тандеми самарадорлиги ошириш, малакали педагог-кадрлар тайёрлаш тизимини яратиш, хорижий тажрибаларни маҳаллий шароитлардан келиб чиққан ҳолда ўзлаштириш каби ташкилий ишларни бажариш лозим бўлади [4].

Албатта таълим сифати ва самарадорлиги ўқитувчи ва талаба (ўқувчи) ҳамкорлигига узвий боғлиқ. Агар талаба билим олишни истамаса (фақатгина диплом олиш унинг асосий мақсадига айланган бўлса) ёки унинг мактабда олган билим ва мустақил таълим олиш қобилияти, шунингдек, физиологик хусусиятлари, шу мутахассислик ва бинобарин унинг таркибига кирувчи фанларни ўзлаштиришга етмаса, педагогнинг тасдиқланган дастур асосида таълим бериши самарали натижа бермайди. Бу ҳолда нима қилиш керак деган масала ҳанузгача ечимини топгани йўқ. Масалан, 2019-2020 ўқув йилида Самарқанд давлат университетига иккинчи мутахассислик бўйича ўқишга кирганларни таҳлил қилсангиз уларнинг маълум бир қисми бугунги кунда мамлакатимизда мутахассислиги бўйича иш топаолмаган дипломли кадрлар (қурувчи ёки қишлоқ хўжалиги соҳасидаги мутахассисликлар, ёки ижтимоий иш ва социология мутахассисликлари) эканини кўрамиз. Ахир буларнинг аксарияти давлат бюджети асосида ўқиган ва ҳозир контракт асосида ўқиши оила бюджетига кескин таъсир этишини яхши биламиз. Бу ҳолатнинг келиб чиқиш сабабларидан бири – уларни мактабда ўқитиш жараёнида касб танлашга йўналтирилмаганли бўлса, иккинчи ва асосий сабаби эса уларнинг осонроқ ўқишга кириш имкониятларини излашлари

(ёки уларни шу йўлга “бошловчилари”) бўлади. Шунинг учун ҳам мактаб ва академик лицейларда ёшларни нафақат қизиқишлари, шунингдек, истиқболда иш топаолиш имкониятларини ҳам эътиборга олган ҳолда касбга йўналтириш ишларини мактаб раҳбарияти, фан ўқитувчилари ва синф раҳбарлари ўқувчиларнинг ота-оналари билан ҳамкорликда олиб боришлари мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз. Булардан хулоса сифатида айтиш лозимки, таълим жараёнида ўқитувчининг роли бирламчи ва асосий, ва бинобарин ўқитувчи фаолиятини баҳолашда албатта бу ҳолатларни эътиборга олиш керак бўлади.

Педагогика назарияси ва амалиётдан маълумки, таълим жараёнларида ташхис ва педагогик фаолиятни баҳолашни амалга оширмасдан, таълим жараёнларини оптималлаштириш мумкин эмас, яъни ҳаққоний ташхис орқалигина педагогик жараёнларнинг реал манзараси, табиати ва уни ривожлантириш имконияти юзага келади. Олий таълим муассасаларида ўқитувчилар фаолиятини ташхис қилиш ва баҳолаш педагогик фаолиятнинг моҳияти ва уни такомиллаштириш омилларини аниқлаш, шунингдек, педагогик жараёнларнинг комплекс ҳаракатини визуал тасаввур қилиш мумкин.

Педагогик ташхис бу – педагогик фаолият соҳасидаги ҳодиса ва жараёнларнинг моҳиятини аниқлаш, уларни ҳар томонлама ўрганиш асосида янги услубларни ишлаб чиқиш, педагогик жараёнларнинг комплекс ҳаракатини визуал тасаввур қилиш бўлиб, унинг мақсади – педагогик тизим бошқарувчилари, хусусан ўқитувчиларга фаолиятни ташкил этиш ва ўзаро муносабатларнинг муҳим омиллари тўғрисида тезкор ахборот бериш ҳисобланади.

Ўқитувчиларнинг фаолиятини ташхис қилиш ва баҳолашда, энг аввало педагогик фаолиятнинг таркибий қисмларини тизимлаштириш ва тизимли таҳлил асосида муҳим омилларни аниқлаш муҳим ҳисобланади. Шундан келиб чиқиб таъкидлаш лозимки, олий таълим муассасалари ўқитувчилари фаолиятини баҳолаш самарадорлиги бевосита педагогик фаолиятнинг таркибий қисмлари, омиллари ва мезонларини аниқлашга боғлиқ.

Маълумки, педагогик фаолият бир-бири билан узвий боғлиқ бўлган компонентлар, омиллар ва шарт-шароитлардан иборат. Жумладан, биринчидан:

- ўқитувчининг ўзига хос бўлган касбий ва шахсий фазилатлари;
- психологик хусусиятлари;
- касбий фаолияти объекти;
- мутахассислиги бўйича билим даражаси;
- касбий ва педагогик компетентлиги, креативлиги ва ҳ.к.;

иккинчидан:

- таълим олувчиларнинг эҳтиёжлари, мотивлари;
- психологик хусусиятлари, муносабат характери;
- педагогик муносабатлардаги зиддиятлар;
- педагогик мулоқот усуллари;
- талабалар билимини баҳолаш усуллари ва ҳ.к.;

учинчидан:

таълим муассасасидаги бошқарув услублари, моддий-техник база каби шарт-шароитларни тизимли таҳлил қилиш орқали педагогик фаолиятни комплекс баҳолаш мумкин.

Бизнинг фикримизча, ўқитувчининг таълим беришида педагогик маҳоратнинг куйидаги индикаторлари муҳим:

- Касбий лаёқат ва эрудиция;

- Психологик-педагогик тайёргарлик;
 - Таълим олувчиларни мустақил фикрлаш ва янги билимлар олишга ўргатиш маҳорати;
 - Уқув адабиётлари шакллари ва турларини билиш;
 - Янги педагогик ва ахборот технологияларини эгалланганлик, интернетнинг глобал тармоғи биланишлаш бўйича амалий кўникмалар;
 - Педагог кадрлар малакасини оширишнинг асосий шакллари билиш;
 - Илмий-педагогик ижодиёт методологиясини билиш;
 - Педагогика фани ва соҳасини ривожлантиришнинг асосий йўналишларини билиш;
 - Фанлараро алоқалардан фойдаланиш маҳорати;
 - Риторика ва нотиклик санъати асосларини билиш;
- Юқорида таъкидланган компонентлар, омиллар ва шарт-шароитлар ҳамда уларнинг ўзаро муносабатидан олий таълим муассасалари ўқитувчиларининг қуйидаги мезонларини шакллантиришни тавсия қиламиз:

Мотивацион (ижобий майлларнинг шаклланиши)	- педагогик фаолиятга нисбатан муносабатларнинг шаклланганлиги; - ўқув-услубий, илмий-тадқиқотчилик ва ижодий салоҳиятини такомиллаштириш эҳтиёжининг мавжудлиги; -
Когнитив (назарий билимларнинг мустаҳкамланиши)	- билимларни эгаллаш ва улардан фойдаланиб ақлий операцияларни бажара олиши; - педагогик фаолиятдаги касбий компетенцияларнинг аҳамиятини англай билиш, ўз фани бўйича дарс ва дарсдан ташқари машғулотлар учун назарий билимларга эгаллиги; - амалий фаолиятда мутахассислик фанига оид билимлардан фойдалана олиши;
Операцион (ўқув-тарбия ишларини самарали ташкил эта олиш кўникмаси)	- ўқув машғулотларини ташкил эта олиш кўникмасига эгаллиги; - ўз касбий фаолиятини режалаштириш ва таҳлил қилиш, таълим-тарбия жараёнлари ва ташкилий-бошқарув фаолияти шакллари бўйича малакаларга эгаллиги; - талабалар, ўқитувчилар ва маъмурият билан ижобий муносабатларни ўрната билиши; - ўз фаолиятида замонавий ахборот коммуникацион технологиялардан фойдалана олиши; - таълимнинг барча шаклларида ўзининг касбий компетенцияларини қўллай билиши;
Рефлексив (ўз-ўзини таҳлил қилиш асосида ўз-ўзини баҳолаш)	- фикрлаш, баҳолаш ва ўқув жараёни натижалари ва ютуқларини башорат қилиш қобилияти; - шахсий ва касбий фаолиятга оид ҳаракатлар бўйича ўз-ўзини баҳолаш, таҳлил қилиш кўникмасига эгаллиги.

Ушбу мезонлар асосида олий таълим муассасалари ўқитувчилари фаолиятини қуйидаги компонентлар орқали баҳоланади:

- ўқитувчининг шахсий ва касбий фазилатлари, психологик портрети;
- ўқитувчининг илмий-ижодий салоҳияти;

- ўқитувчининг педагогик фаолиятини такомиллаштириш кўникмаси;
- педагогик фаолиятнинг хусусиятлари (дидактик ва методик кўникмалари) бўйича ўқитувчининг иш услуби;
- педагогик кўникмалари даражалари;
- инновациялар ва уларни ўзлаштиришга муносабати ва эҳтиёжлари даражаси;
- таълим жараёнида педагогик технологияларни қўллаш кўникмалари;
- мутахассислик фанлари бўйича ўқув материалларини тайёрлашда илмий тадқиқот ишлари натижаларидан фойдаланиш.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, юқорида таъкидланган педагогик фаолиятнинг бир-бири билан узвий боғлиқ бўлган компонентлари, омиллари ва шарт-шароитларини ҳисобга олган ҳолда олий таълим муассасалари ўқитувчиларининг фаолиятини баҳолашнинг объектив механизмлари олий таълим тизимида рақобатбардош кадрлар тайёрлашда муҳим аҳамият касб этади.

Ушбу мақола Жаҳон банки Академик инновациялар фондининг AIF-2/13“Ўзбекистон олий таълим муассасаларида ўқитувчи фаолиятини баҳолаш” мавзусидаги грант доирасида тайёрланди.

Фойдаланилган адабиётлар:

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги

ПФ 4947-сонли Фармони. www.lex.uz

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сонли қарори. www.lex.uz.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 5 июндаги “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-3775-сонли қарори. www.lex.uz.

Тожиев М., Қодиров М., Ашуров Н. Олий таълим тизимини модернизациялаш – таълим сифати ва самарадорлигининг кафолати. “Таълим, фан ва инновация” журнали, 2018, №3, 3-9 б.